

Ovatko diftongit *uo*, *üö*, *ie* alkuperäisiä?¹

Aikoja sitten vakiintunut usko kielen­tu­kijaimme keskuudessa on, että ensi tavun diftongit *uo*, *üö*, *ie*, missä niitä tavataan, edustavat kanta­suomalaisia keskikorkeita *ō*, *õ*, *ē* (*ĕ*) vokaaleja. Ratkaisevaa ei tämän uskon muodostumiselle ole ollut yksin se, että pitkät vokaalit esiintyvät vielä vatjassa (*sō* 'suo', *sōn* 'syön', *tē* 'tie', *vēraz* 'vieras' jne.) ja eestissä *soo*, *sōon*, *tee*, *vōōras*) ja lyhenneinä vepsässä (*so*, *sōn*, *te*, *veraz*), vaan eri­näiset sisäiset kriteeriot. Jo suomen koulukieliopissa on tehty ymmärrettäväksi, että kuten savolaisissa muodoissa *moq*, *peä* diftongin palautuminen pitkään vokaaliin (*mā*, *pā*) käy ilmi muodoista *maĭta*, *päĭtä* (vrt. myös *soan* : *saiĭn*, *jeän* : *jäĭn*), toisin sanoen että pitkät vokaalit ovat *i*:n edelle jouduttuaan aikoinaan lyhenneet (**mā-i-ta* < *maĭta* jne.), on samoin käsitettävä myös suhde *suō* : *soĭta*, *süön* : *söĭn*, *tie* : *teĭtä*, siis että *suō*, *süön*, *tie* < **sō*, **sōn*, **tē*. Ja kun tässä *i*-diftongi on kaikissa lähisukukielissämme, täytyy sen olla vähintään kantasuomeen palautuva. Jokaiselle sukukieliin vähänkin perehtyneelle on niinkään ollut tuttua, että eestissä, vatjassa ja vepsässä on tapahtunut hyvin varhain (ainakin ennen eestin ja vepsän loppuheittoa) pitkien vokaalien lyheneminen *h*:n edellä, esim. eest. *maha* 'maahan', *pähe* 'päähän', vatj. *mahā*, *pähā*. Kun siis siellä on myös (eest.) *sohu* 'suohon', *mehed* 'miehet', (vatj.) *sohō*, *mehed*, (veps.) *tohi* 'tuohi', *öhō* 'yöhön', *mehed* 'ihmiset', niin miten voitaisiin kuvitellakaan, että *h*:n edellä oleva vokaali olisi noina ammoisina aikoina ollut muu kuin *ō*, *õ*, *ē* (*ĕ*)? Pitkän vokaalin alkuperäisyyttä on pidetty niin varmana, että jos ylioppilas hairautui approbatur-tentissään väittämään päinvastaista eli siis oppimansa unoh­taen turvautumaan omaan hätäselitykseensä (esim. että eest. *soo* on syntynyt muodosta *suo*), niin oli jo Ojansuun tapana antaa reput tentittä­välle, enkä minäkään ole ollut sen armollisempi. Viime aikoina minun on kuitenkin pitänyt tästä ankaruudesta luopua, sillä oppilaat ovat saat-

¹ Esitetty Suomalais-ugrilaisen Seuran kokouksessa tammikuussa 1945.

taneet olla kovia puolestaan: itsetietoisimmat ovat väittäneet tätä mielihetkettä 'vanhentuneeksi', sillä he ovat kuulleet sukukielten luennoillaan ja tutkimuksissa suomalaisen filologian apulaisen prof. M. AIRILAN osoittaneen, että juuri diftongit ovat alkuperäisiä ja että pitkät vokaalit *ō, õ, ē* eestissä, vatjassa ja vepsässä ovat niistä »oienneet».

Ei tietenkään ole moitittavaa, että yliopiston opettaja, vaikkapa ei olisi alan erikoistuntija, mainitsee luennoillaan myös omien tutkimustensa tuloksista, miten suuresti ne poikkeaisivatkin vallitsevista käsityksistä, eikä ole liioin uskottavaa, että prof. Airila ei olisi kyllin selvästi tuonut esiin myös vanhaa, tähän asti yleisesti hyväksyttyä mielipidettä. On eri asia, kestääkö tuo uusi kanta tässä tapauksessa kritiikkiä. Sitä haluaisin seuraavassa tarkastella. Onhan Airila julkaissut seikkaperäisesti omat perustelunsa jo 1941, *Finnisch-ugrische Forschungen*, Band XXVII, Heft 1—3 (s. 189—), ja toistanut pääargumenttinsa saman julkaisun seuraavassa osassa (s. 222—), arvostellessaan Postin väitöskirjaa, liivin äännehistorian tutkimusta. Hänen kantansa on niinollen vakaan harkinnan tulos, johon hänellä on — oman toivonsakin mukaan — oikeus saada arvostelu julkisuudessa, jottei vaitioloa katsottaisi myöntymisen merkiksi.

Airilan mielipiteen muodostumiselle on antanut sysäyksen, kuten näkyy, tuo kummalliselta näyttävä suhde, suom.murt. *ruoka* : *rū(v)van*, *tuon* : *tū(v)va*, *süön* : *sūv(v)ä*, eest. *toon* : *tuua*, *söön* : *süüa*, *süia*, vatj. *tõn* : *tuvva*, *sõn* : *süvvä*, *võn* : *vidjä* (< *vijjä*).¹ Voimme kyllä hylätä aikanaan suositun hypoteesin, että näissä kuvastuisi jokin ikivanha vokaalien kvalitatiivinen vaihtelu. Uskottavampaa on, että heikon asteen vokaalin kehitykseen ovat assimiloivasti vaikuttaneet ne homorgaaniset *v* (aluksi bilabiaalinen) ja *j*, jotka syntyivät heikkoon asteeseen. Ne nostivat edellään olleen vokaalin — oli kysymyksessä diftongi *uo*, *üö*, *ie* tai vielä pitkä vokaali *ō, õ, ē* — astetta korkeammalle, siis *u:n*, *ü:n* ja *i:n* (resp. *j:n*) tasalle. Airila näkyy (FUF XXVII s. 190) edellyttävän yksinkertaisesti, ikäänkuin avaimena kaikkiin tapauksiin, kehitystä **ruoγan* > **ruoan* > *rūan*, huomaamatta, että tuo välimuoto (ilman *v:tä* tai muuta siirtymä-äännettä) olisi antanut muodon *ruvan*, niinkuin on murteittain antanutkin (kuten *pojka* : *pojan*, mutta toisaalla *poijan*). Näistä ks. Suomen murrekartasto ja niiden selityksiä s. 78—, 94—, 125. Mutta suomi-karjala onkin Airilalle mitäänsanomaton todistaja, koska diftongiutuminen tällä taholla joka tapauksessa on hyvin vanha ilmiö. On mentävä eestiin ja vatjaan.

¹ Siis jo THOMSENIN aikainen pintapuolinen päätelmä ennen Setälän YÄH:n ilmestymistä.

Eestissä on heti Airilan olettamusta vastustava todistus: *roog*, murt. *rūog*, *rūg*, mutta gen. *roa* (*rod*), siis alkuperäisen *ō:n* odotettava lyhennys, milloin välikonsonantti on täydelleen kadonnut, kuten *paas*, murt. *puás*, mutta gen. *pae* (*paę*). (Vatjassa tietysti *rōka*, gen. *rōgā*.) Dentaali sensijaan ei ole *ō*, *õ*, *ē:n* jäljessä kadonnut, vaan päässyt kuten suomessa kehittymään *v*:ksi ja *i*:ksi (tai niiden tapaisiksi voimakkaiksi siirtymä-äänteiksi), ja silloin on taas nähtävissä odotuksenmukainen kehitys: *tooma* (murt. *tuoma*, *tūma*): *tuua* (*tūa*, *tuuva*'), *sööma*: *süüa* (*süjja*, *süvvä*'). Vatjassa samoin (*vōsi*:) *vuvvē*, (*tōn*:) *tuuva*, (*sōn*:) *süvvä*, *vidjässä* 'viedään' jne. Itävatjan puolella kyllä *vōē*, *tōag*, *lēäg*, mutta — sikäli kuin vahva aste ei ole aiheuttanut analogista vokaalia — näissä tapauksissa ei dentaalin kehitys ole vienyt tuohon kohtalokkaaseen *v*:hen ja *j*:hin, vaan jäänyt vain tavua erottavaksi heikoksi siirtymä-äänteeksi (ks. Vatjan kielen äännehistoria s. 62). — Näyttää siltä, että Airila ei ole ymmärtänyt koko tämän kehityksen perusedellytyksiä. Hän näet (s. 190) luulee, että jos minun teoriani pitäisi paikkansa, olisi suom. murteittaisesta *tuoja* 'tuoda' muodosta pitänyt muka tulla **tūja*. Kysymyshän on — paitsi että vartalo voisi olla analoginen — labiaalisenestakavokaalista, ei palataalisesta (kuten muodossa *viejjä*, jossa *ię* on kai analoginen, pro *vijä*). Tämän väärinkäsityksen jälkeen Airila jatkaa: »Unwahrscheinlich und gezwungen ist der obenerwähnte Erklärungsversuch Kettunens; ist doch z.B. bei der Annahme von **vödäksen* > *vidjässä* der Wandel von *ē* zu *i* gar nicht wahrscheinlich.» Tosiaan, mutta kuka on kehitystä *ē* > *i* olettanutkaan? Tokihan tässä on ollut väliaste **vijässä* (> **vijässä* > *vidjässä*), ja silloin on kehitys täsmälleen sama kuin rinnakaistapauksessa *tuuvassa* (< *tūvassa* < **tōvassa* tai miten geminaattaan on jouduttukin). Onhan myös alkuperäisen pitkän *ē:n* ja *ū:n* lyhennys tapahtunut *j:n* ja *v:n* kustannuksella: *ridjē.lā* (< **rijjella*) 'riidellä', *muuvä* 'luudan' jne.

En muutenkaan ymmärrä, kuinka Airila on niin paljon saattanut rakentaa tälle kielteiselle hypoteesilleen. Täytyyhän hänen itsensäkin lähteä siitä, että tyypeissä *tūva* (*tuuva*) ja *vijä* (*vijjä*) on tapahtunut *o:n* ja *e:n* kohoaminen *u*:ksi ja *i*:ksi (hänen lähtömuodoissaan **tuōdak*, **viejdäk*), ja onko sitten suurtakaan eroa, jos tällainen kohoaminen olisi tapahtunut *ō:ssa* ja *ē:ssä*? — Ainakin näennäinen vastaväite, jota Airila ei ole huomannut käyttää hyväkseen, on se, että *v:n* edellä kuitenkin voimmetavata *uo:n* ja *üä:n* sellaisissa tapauksissa kuin (*luopua*:) *luovuttaa*, *syövyttää*, eest. *soovima*, *soovin* (ei siis **luuvuttaa*, **suuvin*). Ehkä hän on jättänyt ne tarkastelunsa ulkopuolelle siksi, että *v* on näissä eri alkuperää kuin edellisissä, joissa *v* on kehittynyt (ehkä siirtymä-äänteestä) yleensä

niin voimakkaaksi, että se laajalti — vatjassa ja eteläestissä yksinomaan — esiintyy geminaattana (*rūvvan, ruvvan, tūvva, tuvva, vījā, vījā, vatj. tuvva, vidjā, eestE tuvva', süvvä'* jne.). Sellainenhan on helpoimmin assimiloitunut myös homorgaanista pitkää vokaalia kaltaiseksi. — RAPOLA on kyllä eräässä perinpohjaisessa tutkielmassaan (Virittäjä 1925, s. 1—) suomeen nähden kiinnittänyt huomiota myös siihen, että *v* ei ole vaikuttanut edellisen vokaalin *huopa: huovan* yms. tapauksissa (ei **huuvan*), mutta hänen vastaväitteensä raukeaa juuri mainitusta syystä.¹ Hänen toinen vastaväitteensä, että tyyppi *rūan* (sikäli kuin muistiinpanijain umpimähkäiset merkinnät edes vastaavat todellista ääntämystä) edellyttäisi *v:n* katoa muissa sanoissa *rūan*-tyypin alueella, on liian epämääräinen ja vaatisi ainakin tarkempaa murremaantieteellistä tutkimusta. Hänen oma oletuksensa, että väliasteena olisi ollut *triftoŋgi*, on tuskin oikea. Ääntäminen **ruoŋ* ei käsittääkseni ole ollut mahdollinen. Sikäli kuin spirantti täydellisesti katosi ja siis syntyi muoto **ruo-a-*, tuli *o*:sta seuraavan tavun »laskukonsonantti», väljätkö labiaali. Jos taas spirantista muodostui voimakas labiaali resp. palataali, jouduttiin tyyppiin *rūvan, ruvvan* (kuten *lūta: lūvan, luvvan* tai *ruota: rūvan, ruvvan*). Se tässä on mielenkiintoisinta, että Rapolakin on edellyttänyt triftoŋgi-selityksestään kiinnipitäen myös *vatjassa* olleen (eestistä hän kumma kyllä ei virka mitään) *uo, üö, ie*-diftongeja ja antanut vettä Airilan myllyyn. Mutta vanhaan puhtaaseen vatjaan diftoŋgi ei ole kuulunut eikä kuulu, eikä tuota luonnotonta triftoŋgiselitystä sielläkään kaivata.

Sitten Airila vetoaa (s. 193) sellaisiin vatjan murteellisiin muotoihin kuin *kōn* > **kudon*, *pētti* < **pidettihen*, *sellä* < **siellä* < **siyällä*, joista muka näkyy, miten diftoŋgi on kehittynyt pitkäksi vokaaliksi. Mutta miksi suomessa ei ole **siellä*, vaan *siellä*? Siksi, että kun kielessä ei ollut supistuksen tapahtuessa *ie*-diftongia, se korvattiin *ie*:llä. Kun vatjassa ei ollut *uo*-, *ie*-diftongia, niin nekin korvattiin *o*:lla ja *e*:llä. (Pihl. murteessa myös *kūtte* 'kudetta', samoin *kūn* 'kudon'). Tämä substituutionselitys sopii — vaikka en ole sitä tullut käyttäneeksi — myös noihin Airilan ihmettelemiin itävatjan murremuotoihin *kurkkōsēg* 'kurkkuun', *püssōsēg* 'pyssyy'n' *pillēsēg* 'pilliin'. Niiden pohjana näyttää olevan (vrt. *kuhō, suhō* 'kuhun, suuhun') **kurkkuhon*, **pillihen* > **kurkkuo*-, **pillie*-, mutta kun *uo*-, *üö*-, *ie* olivat ääntämykselle vieraat toisessakin tavussa, ne korvattiin tutuilla *ō*, *ē*, *e*:llä (vrt. tuttua *verkkōsēg* 'verkkoon' yms.). Mutta

¹ Eikä ole varmaa sekään, ettei jokin *huopa: *huuvan* t. eest. *soovima: *suovin* voisi olla äännelaillinen, sillä analogia ei jättäisi tällaista suhdetta helposti rauhaan.

onhan sitäpaitsi voinut toisessa tavussa tapahtua myös kehitystä $uo > \bar{u}$, $üö > \bar{ü}$, $ię > \bar{i}$, samoin kuin suomen ja inkeroistenkin murteissa (*antün*, *vuotil* yms.). Vrt. Kliimettinan *kajvü* 'kaivon' ja 'kaivoa', joissa ehkä $\bar{o} > uo > \bar{u}$. — On muuten juuri näissä murteissa ensi tavussakin (mitä Airila nähtävästi ei tiedä) epävatjalaista *uo*, *üö*, *ię* diftongia, jopa \bar{u} , $\bar{ü}$, \bar{i} :tä. Yleensä vätja on täynnä inkeriläisyyksiä ja lännessä sen ohella myös eestin murrepiirteitä.

Myös eestin muotoja (*kuduma* :) *koon* 'kudon' ja (*pidama* :) *peeti* 'pidettiin' Airila (s. 198) käsittelee tarkoitukseensa yhtä kevyesti kuin vatjalaisia. Kun kielessä ei *uo*, *ię* diftongeja ollut, sijoitettiin niiden tilalle \bar{o} , \bar{e} , ja niiden analogian mukaan (vrt. myös *kubu* : *kood* 'kuvat') tuli *sugu* : *soo*, *lugu* : *loo* yms., sikäli kuin sanat eivät jo sitä ennen olleet sekaantuneet *o*-vartaloisiin. Murteissa, joissa on *suomlane*, *mięs* jne., on myös *kuon*, *suo*, *piętti* jne. Onhan runsaasti esimerkkejä vastaavanlaisista äännesijoituksista, esim. savol. *koussa*, *eissä*, *reissä* (vaikka \bar{o} , \bar{e} lienee toisessa tavussa osattu ääntää), samoin kuin *mäissä* 'mäessä' yms. eri tahoilla ovat syntymästään saakka mukaantuneet *i*-loppuisiin diftongeihin. Niinikään on luonnollista, että vain kaksikieliset yksilöt tai yleensä vain vieraaseen fonetiikkaan perehtyneet osasivat ääntää *töli*, *töppi*, *kökki* yms., muille niistä tuli *tuoli*, *tuoppi* *küökki*, mikä seikka — kuten minäkin jo varhaisimmassa tuotannossani olen koettanut osoittaa — tekee aivan epävarmaksi tällaisten lainasanojen käytön kronologisina kriteerioina. Airila Rapolaan viitaten epäilee itsekin — ja siihen hänellä on kyllä syytä —, että yksin sellaiset varmoilta näyttävät diftongitapaukset kuin *uotan* 'odotan', *tięn* 'teen', *rięssä* 'reessä' voivat olla samanlaisia mukautumia, vaikka toisaalta tämän periaatteen johdonmukainen soveltaminen vaikuttaisi melkoisen mullistavasti koko kielihistorian teoriaan. Kun siis Airila kuitenkin myöntää näin tärkeän aseman äännesubstituutioille, milloin ne tukevat hänen teoriaansa, ei hänen tarvitse kieltää saman selityksen tehoa myöskään noihin vätjan ja eestin (*koon*, *peeti* > **kuon*, **piętti*-) tapauksiin nähden, jotka näin luontevasti selittävät pitkän vokaalin synnyn äännesubstituution seurauksena.

Sitten tulevat Airilan kaikista kummallisimmat todistukset. Hän on löytävinään sekä vätjasta että vepsästä tuon olettamansa »säilyneen diftongin» jälkiä. Hän näyttää unohtaneen, miten suuressa määrin vätjaa ympäröivät murteet ovat painaneet tähän kieleen leimansa. On aivan odotuksen mukaista, että — myös konsonantin venäläisvoittoisen liudennuksen johdosta — diftongillistakin ääntämistä (suomalainen kun ei muuhun pystykään) on joutunut vätjan murteisiin. SJÖGRENIN aivan epäluotettavat satunnaiset muistiinpanot vätjasta (esim. *peä* 'pää' kuu-

luu sellaisenaan vain savakkomurteeseen, *uno* 'huono' voisi olla vain vatjan kömpelöä jäljittelyä, samoin *ruho* pro *roho*) olisivat liian huonoina todisteina saaneet jäädä esittämättä. Kreevinien diftongit eivät suinkaan oudoksuta, kun juuri Kukkosin seutu on heikointa vatjaa ja siellä ei suinkaan *ō*, *õ*, *ē* -edustus ole yksinomaan hallitsemassa (myös *sün*, *lün*, *vü* yms.), jotapaitsi lätin kielen vaikutus kreevinien ääntämiseen on ollut ilmeinen. Sellainen yksinäinen esimerkki kuin kreevinien *kihub*, vatj. *tšihub* 'kiehuu' — jos yksinäiselle ja eri kielissä vaihtelevamuotoiselle esimerkille yleensä käy mitään perustaminen — näyttäisi olevan pikemminkin suom. *kihajaa*, eest. *kihab* sanan vastine. — Hassuinta on ottaa mukaan Ahlqvistin näytteitä vatjalaisesta kansanrunoudesta (s. 194), *annettie* 'annettiin' yms., sillä näissä ei ensiksikään ole kysymys mistään diftongista vaan eri tavuihin kuuluvista yhtymistä, ja toisekseen vatjalainen kansanrunous on suureksi osaksi vain eestiläisen kansanrunouden jäljittelyä. Siellähän tuollaiset muodot ovat arkaistiseen runokieleen kuuluvia.

Vepsä on Airilalle ollut arka paikka, siellä kun pitkät vokaalit ovat lyhentyneet, siis esim. *ton* 'tuon', *sön* 'syön', *te* 'tie', eikä ole mitään epäilystä, että ne olisivat syntyneet muista kuin **tōn*, **sōn*, **tē* muodoista. Airila on kuitenkin löytävinään sieltäkin diftongin jälkiä. Avuksi tulee (s. 199) taas Sjögrenin muutamat pohjoisvepsässä tehdyt virheelliset merkinnät: *lyöä*, *tiedän*, *myö* ym., joissa tällä tavoin on yritetty jäljitellä alkukonsonantin muljeerausta; *juoda* on kokonaan olematon, samoin kuin Lönnrothin käsikirjoituksista poimitut vastaavanlaiset muodot. Lönnrothan painetuissakin julkaisuissaan panee esim. tavunloppuisen *u:n* lksi: *sild*, *olda* jne. (pro *siud*, *ouda*), koska tuo *u* »on syntynyt l:stä» — kuvaavaa tuonaikaiselle tarkkuudelle. Hän — kuten Sjögrenkin — luuli *o*, *õ*, *e:n* syntyneen *uo*, *üõ*, *ię*:stä. Basilier'n Isajevin voolestista tekemät merkinnät (SUSA VIII, Airila s. 199) ovat myös hapuilevia (*gjuo* 'juo' pro *žo*, *üöks* pro *jöks* tms.), mutta kyllä hänen tutkimansa murre osoittautuu olevan — milloin ääntäminen on sallinut oikean merkinnän — pitkiin vokaaleihin nähden yleisellä pohjoisvepsäläisellä tasolla (*voš*, *noł*, *koł*, *toda*, *šer*, *tel* ym.); vepsäläis-karjalaisesta sekamurteesta, jota pohjoisvepsä on, sitäpaitsi kyllä löytää myös satunnaista karjalaisuutta. — Mitä taas tulee sellaiseen vepsän yleiseen muotoon kuin *lib*, *linob*, *linnob*, niin sillä on ollut oma poikkeuksellinen kehityksensä (lausepainon heittelemä sana), kun taas *piinikažne* on tyypillinen hellittelysana, jollaiset ottavat omia muotojaan. *keihjad vet* 'kiehuvaa vettä' olisi sekoin saanut jäädä Airilan luettelosta pois, kun siinä on *eĵ*, joka kai on *keitta* 'keittää' sanan vaikutusta (vrt. *kehuškoitta* 'keittää'). — Sanalla sanoen: vepsä ei

anna pienintäkään tukea Airilan olettamukselle, päinvastoin se vakuuttavasti näyttää, että lyhentyneen vokaalin edeltäjä on ollut \bar{o} , $\bar{\delta}$, \bar{e} . Jos OJANSUUKIN, joka koskaan ei ollut kuullut vepsää, erehtyi (vrt. Airila s. 200) ehkä vanhojen kerääjien virheellisen merkinnän perusteella sivumennen (Itämerensuomalaisten kielten pronominioppia s. 144) pitämään mahdollisena, että vepsä palautuisi diftongikantaan, niin se ei muuta asiaa. Ojansuulle olisivat diftongit olleet mieluisana lisänä siihen — Setälän ja hänen — itämerensuomalaisten kielten melkoisen kaavamaiseen ryhmitykseen, josta hänellä vastaavassa kohdassa on eri piirteiden luettelo.

Se, että e e s t i s s ä niin laajalti tavataan \bar{o} , $\bar{\delta}$, \bar{e} :n, vieläpä \bar{a} , $\bar{ä}$:nkin diftongiutumista, antaa tietenkin ajattelemisen aihetta. Kun *moq̄* (*muq̄*)-alueella on myös *moq̄siikkas* (< *mansiikka*), olen katsonut sen vanhan metodin mukaisesti viittaavan \bar{a} > *oq̄* muutoksen suhteelliseen nuoruuteen, mutta ei tietenkään ole mahdotonta, että diftongi viimemainitussa on mukautumaa. Erikoisesti m u r r e s e k a a n n u k s i s s a — ja se koskee myös suomen edellämainittuja tapauksia — on mukautumisselityksillä luonnollinen pohja: opittaessa uusi ännesynteesi se sovitetaan »eredyksessä» kautta linjan. Etelämurteiden *túma : tōnu*, *sūmä : sōnü*, *sīn : sēne* viittaisivat kyllä siihen, että sielläkin vahvassa asteessa olisi ollut (kuten minäkin olen arvellut) diftongi, mutta sen selittää helposti eestin (toisen tavun vokaaliheikkennyksistä johtunut) kvantiteettivaihtelu (vrt. kuitenkin inkeroisurteen *tūmā*-edustusta), tai ainakin se selittää parhaiten sellaisenaan säilyneen pitkän vokaalin, kuten erällä murrealueilla esiintyvässä vaihtelussa *soq̄ma : sānuv*, *seqr̄ : sārēv*. Airila puolestaan ennakkokantansa mukaisesti päättelee (s. 197), että heikon asteen pitkä vokaali olisi syntynyt diftongista, mutta sitä on vaikeaa mennä todistamaan.¹ — Mitä tulee Inkerin »karjalaan», s.o. inkeroisurteeseen, niin siellähän saatamme läpeensä tavata kehitystä \bar{o} , $\bar{\delta}$, \bar{e} > \bar{u} , $\bar{ü}$, \bar{i} . Sieltä myös vähin vatjaankin, esim. paikoin *vū* pro *vō* ja siis — jos sellaisia on — *vühē* 'vyöhön' pro *vöhē*, *mihed* pro *mehed*, antaakseni tässä sivumennen Airilalle (FUF XXVIII s. 223) hänen tiukasti vaatimansa selityksen näiden muotojen synnystä; saman tien myös muodosta *miuz* 'paidan miehusta', jossa *iū* selittyy aivan yksinkertaisesti mukautumaksi (*mēhus* > *mehus* > **meus*), kun *eu*-diftongia ei vatjassa ole.

¹ Tosin setukaismurteissa heikossakin asteessa saattaa olla hiukan diftongivivahdusta. Sellaista merkitsin (1911) Laussinan kylässä (Lobotkan vallassa) eräässä perheessä vanhan mummon ääntämisestä, jollei se ollut individuaalista. Selvää diftongia olen merkinnyt Koivan kielisaarekkeelta, mutta siellä se voi olla latin aiheuttamaa. Tietenkin on diftongin syntyminen heikkoon asteeseen selitettävissä myös vahvan asteen aikaisemman diftongin analogiaksi.

Tuossa Postin väitöskirjan arvostelussa kerrataan pääkohdissaan vanhat väitteet, vain entistä varmemmassa äänilajissa. Siinä on otettu huomioon myös (s. 223) vastaan puhuva paha tapaus, eestin tyyppi *roog* : *roa*, mutta se pannaan analogiseksi. Mistä analogia olisi tullut sillä laajalla alueella, jossa on *ruog* : *roà*, kun *uo*:n tilalla ei edes aikaisemmin ole Airilan mielestä ollut *õ*:ta? — *L i i v i n* diftongeja Airila ei toki voine pitää läpeensä alkuperäisinä (*sõõrmâp* 'sormet', *kigla* 'kello' yms.), mutta niistä hän ei puhukaan, näyttää vain olevan tyytymätön Postiin, joka ei ole hyväksynyt hänen kantaansa.

Mutta kaikessa varmuudessaan Airila kuitenkin jättää raolleen takaportin. Mitä myöhäiskantasuomalaisen ajan takana on, siitä hän ei ole täysin varma, sillä nuo *suo* : *soita*, *tie* : *teitä* suhteet (FUF XXVII, s. 204) panevat hänet ajattelemaan, että ne joko viittaavat *õ*, *ȭ*, *ē*:hen tai ovat syntyneet triftongeista, jollaisia on vielä Tornion murteessa (merkittyinä *suoõita*, *süõijn*, *tjeõitã*). Tosiaan, *i-l o p p u i s e t* triftongit sinänsä olisivat olleet toki foneettisesti mahdolliset, mutta tuskin *a*-loppuiset, joita Rapola edellytti selityksessään (**ruoqan* > *rüvan*, *ruvvan*, **tuoqak* > *tüva*, *tuvva*). Mutta ei edes noita Tornion murteen esimerkkejäkään tässä ole merkitty oikein, sillä itse tutkimuksessa (s. 41, 201) sanotaan: »Kuitenkaan en katso ääntämisen oikeuttavan ylipäätään merkitsemään ensimmäistä komponenttia konsonanttiseksi; merkitsemistapaa *tjeõillä* en voisi pitää ääntämistä vastaavana». Vain kaksi poikkeusta on päässyt mukaan: *nuoijn* ~ *n^ooijn* ja *tüõjissä* *t^üõjissä*. Sitäpaitsi Airila itsekin esitti tutkimuksessaan nuo harvinaiset triftongit analogisiksi, systeemi-pakon synnyttämiksi, jommoisia ne ilmeisesti ovatkin.

Olen koettanut ottaa esille kaikki Airilan todisteet, mutta en yhdessäkään muussa kohden ole voinut yhtyä hänen päätelmiinsä paitsi siinä, että nykyedustuksen ymmärtämiseen ei tarvita astevaihteluteorian apua; sitä tuskin muutkaan nykyisistä tutkijoista kaipaavat, jollei mahdollisesti Rapola ole pysynyt uskollisena aikoinaan esittämälleen ajatukselle. Voimme mielestäni huoletta lähteä siitä, että myöhäiskantasuomessa oli pitkät vokaalit *õ*, *ȭ*, *ǖ*, *ē̄*, *ē̄*, jotka eesti-vatjan piirissä vielä ovat säilyneet, vepsässä lyhentyneet, mutta suomi-karjalassa ja laajalti eestissäkin diftongiutuneet. Miten *v a n h a a* diftongiutumisen on, sitä ei ole syytä tässä erikseen pohtia. Voihan olla, että diftongiutumiseen oli jo taipumusta kantasuomen murteissa, mutta kyllä tällainen, sinänsä mitä luonnollisin äänteenmuutos on päässyt myöhäänkin syntymään, vieläpä rinnakkaisesti eri tahoilla. Lyheneminen *h*:n edellä miltei kautta eestin *j o e n n e n l o p p u h e i t t o a* (*rohi*, *rehi*, *mehe*, myös *miqs* : *mehe*, eestiE *mäs* : *mehe*, vain murt. *mēhe*), samoin vepsässä (*tohi*) ja vatjassa (jossa

loppuheittoa ei ole, *roho, voho, toho, mehē*) viittaa nähdäkseni yksiselitteisesti pitkään vokaaliin. Myös suomen länsimurteissa on tavunloppuisen *h:n* edessä lyhenemistä ja siis myös (*vuohi* :) *vohta, hohmios* ('epähuomiossa') yms. Kun siis lyhenemistä on laajalti niilläkin alueilla, joilla muuten tavataan diftongia, on diftongiutuminen suhteellisen myöhäinen ilmiö. Sen voimme uskoa, vaikka emme antaisikaan sellaisille kriteerioille kuin itäsuom. *tiēn* 'teen', *uotan* 'odotan', *kuos* 'koossa', karj. *viēn* 'veden' täyttä todistusarvoa, jos nimittäin myöhäsyntyinen diftongi niissä pakoittavista syistä tulisi katsoa mukautumaksi vanhempaan diftongiin.

Mutta Airilakin siis jättää avoimeksi mahdollisuuden, että *ō, õ, ē (ē)* olisivat esiintyneet varhaiskantasuomessa tai sen takana. Se panisi hänet päättämään, että myöhäiskantasuomessa nämä pitkät vokaalit diftongiutuvat, mutta eestissä, vatjassa ja vepsässä näiden kielten erikoiskehityksen aikana *u u d e s t a a n* muuttuivat¹ ennalleen, siis pitkiksi vokaaleiksi. Mikä olisi aiheuttanut diftongin myöhäisen vetäytymisen pitkäksi vokaaliksi? Airilalla on siihen varma vastaus: eestissä *s a k s a n*, vatjassa ja vepsässä *v e n ä j ä n* vaikutus. Saksan vaikutuksen (kysymykseen tulisi kai lähinnä moisioden vaikutus) voi kai ilman muuta jättää laskuista pois, kun se ei ole jaksanut tuoda edes kahta konsonanttia sanan alkuun seuduilla, joissa pitkä vokaali kuitenkin on jäänyt alalleen. Ei edes muutosta *k, t, p > g, d, b* tarvitse *v ä l t t ä m ä t t ä* pitää vieraan vaikutuksen synnyttämänä kielessä, jossa heikkojen medioiden ja vahvojen tenuisten vastakohta äännekehityksen vuoksi muodostui niin jyrkäksi (*targà : tarkka, tubà : tuppa* yms.). Parempi olisi selitys pitkän vokaalin syntymisestä vain vaihtelujen vahvassa asteessa (*lôm : lõma*), mutta onhan myös myöhäsyntyinen vahvan asteen ylipitkä vokaali voinut säilyä (esim. Kodaveren *kôn* 'koossa'). Vatjassa taas näyttää ilmeiseltä, että juuri diftongi on syntynyt, sikäli kuin sitä tavataan, vieraasta, nimittäin suomalaismurteiden vaikutuksesta, siitä huolimatta, että venäjän vaikutus vatjaan on jatkuvasti ollut voimakas. Mitä vepsään tulee, niin pitkä vokaali ja sen lyheneminen ainakin *h:n* edellä on kuulunut jo *k a n t a v e p s ä ä n*, jollei sen taaksekin, siis aikaan, jolloin venäjän vaikutus ei voinut olla noin mullistavan voimakas. Sikäli kuin diftongivivahteista ääntämistä vepsässä ilmenee, se on myöhäistä konsonantin erosiirtymän aiheuttamaa, venäläisen fonetiikan tilille pantavaa. Mitäpä siis yleensäkin

¹ Airila käyttää esityksessään tästä muutoksesta »kontraktio» termiä, siis sitä, mitä suomeksi sanomme »supistukseksi». Se on harhaanjohtavaa, sillä kysymyksessä ei ole kahden tavun sulautuminen yhdeksi, vaan diftongin monofdntongiutuminen, sen »oikeneminen», kuten hänen kuulen olettamaansa ilmiötä nimittävänkin.

vieraan fonetiikan vaikutusta kaipaisimme selitykseksi näille pitkille vokaaleille, jollei vakuuttavammin voida osoittaa niiden syntyneen *uo*, *üä*, *ię*-diftongeista. Vaikka jättäisimme (*tuon* :) *tuuva*, vatjan (*ton* :) *tuvva*, eest. (*toon* :) *tuua* muotojen syntyprosessin selittämättäkin — siinä on kyllä vielä pohdinnan varaa —, ei niitä käy todistuskappaleiksi tuominen, kun kaikki muut enemmän tahi vähemmän yksiselitteiset todistukset puhuvat Airilan olettamusta vastaan. Kaukaisempiin sukukieliin en ole kajonnutkaan, mutta helpostihan niistäkin näkee, että kantasuomeen puheena olevat pitkät vokaalit eivät ole voineet periytyä diftongeista.

Lauri Kettunen.